

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(1)-121. Sayı/Issue - Kış/WinterDOI:
DOI: 10.22559/folklor.2759

Araştırma makalesi/Research article

Erdem Etiği Bağlamında Alevi-Bektaşî İnancında Toplumsal Yaşamı Düzenlemeye Yönelik Kurumların Ahlaki İçeriği

Moral Content of Institutions to Regulate Social Life in the
Alevi-Bektashi Belief System in the Context of the Concept
of Virtue Ethics

Didem Gülçin Erdem Kük*

Öz

Normatif yapılarla içeriği ve çerçevesi tayin edilen ahlak kavramının mevcudiyeti, insanlık tarihi kadar eskidir. Sosyal bir varlık olan insanın bir arada yaşama noktasında düzenleyici önermeler sunan ahlak kurum ve öğretilerine duyduğu ihtiyaç hiçbir zaman eksilmemiştir. Teolojik, kültürel ve hukuki zeminlerde biçimlenebilen ahlak öğretileri; bireyin tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkileri, dolayısıyla da toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik olarak sunulan kaideler toplamına işaret eder. İnanç sistemleri de teolojik düzlemde ahlaki yanıtları olan ve bu yanıtlar vasıtasıyla sosyal insanın moral boyutunu biçimlendirmeyi vadeden yapılardır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde, teolojik ve felsefi boyutları oluşturan unsurların yanında sosyal hayatı düzenleme misyonu olan yapılar da mevcuttur. Bu yapılar, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme vaadi taşıması ve teolojik bir altyapı üzerine inşa

Geliş tarihi (Received): 03-03-2024 Kabul tarihi (Accepted): 10.09.2024

* Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Pamukkale-Türkiye/ Pamukkale University Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Turkish Language and Literature. dgulcine@pau.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-4321-911X

edilmesi dolayısıyla ahlaki önermeleri de olan yapılardır. Alevi-Bektaşilikte sosyal hayatı organize eden, insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi noktasında formüller öneren kurumlar, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır. Bu kurumların yapı ve içerik bilgisi, söz konusu inanç evreninin ahlaki değerler sisteminin nasıl ve ne şekilde biçimlendiğine ilişkin yanıtları da barındırmaktadır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminin ahlaki değerlerinin felsefi bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, değerler sistematiğine ilişkin yanıtların okunaklı kılınması noktasında önem arz etmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, kavramsal bakış açısıyla musahiplik ve düşkünlük kurumlarının ahlaki yükümlülüklerini erdem etiği kavramı üzerinden değerlendirmeye tabi tuttum. Felsefe disiplinine ait bir problem olan etik kavramı odağında, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde ahlak normlarını biçimlendiren musahiplik ve düşkünlük kurumları hakkında bilgi vererek söz konusu inanç sisteminin moral boyutunu mercek altına almayı amaçladım.

Anahtar sözcükler: *Alevi-Bektaşî inanç sistemi, ahlak felsefesi, erdem etiği, musahiplik, düşkünlük*

Abstract

The content and framework of the concept of morality are determined by normative structures, and this concept is as old as human history. Man is a social being and for this reason, he has needed moral institutions and teachings that enable him to live together in every period of history. Moral teachings can be shaped under theological, cultural and legal headings, and these theories cover the totality of rules aimed at shaping human behavior, interpersonal relations and social life. In the Alevi-Bektashi belief system, there are structures that have the mission of regulating social life, as well as the elements that constitute the theological and philosophical content. These structures have moral propositions because they undertake the mission of regulating relations between people and are built on the theological system. Belief systems also have the feature of having moral answers on the theological level and promising to shape the moral dimension of the social humanity through these answers. In the Alevi-Bektashi belief, the institutions that regulate social life and provide formulas for regulating human relations are institutions of “musahiplik” and “düşkünlük”. These institutional structures also contain answers to how the moral value system of the belief universe in question is shaped. Evaluating the moral values of the Alevi-Bektashi belief system from a philosophical perspective is important in understanding the value judgments of the belief system. Based on this, in my study, from a conceptual perspective, I evaluated the moral obligations of institutions of “musahiplik” and “düşkünlük” through the concept of virtue ethics. Focusing on the concept of ethics, which is a problem belonging to the discipline of philosophy, I aimed to examine the moral dimension of the belief system in question by providing information about the institutions of “musahiplik” and “düşkünlük” that shape moral norms within the Alevi-Bektashi belief system.

Keywords: *Alevi-Bektashi belief system, moral philosophy, virtue ethics, “musahiplik”, “düşkünlük”*

Extended summary

1. Introduction and research questions & purpose

As a social being, humans have needed rules that make it possible to live together and promise to organize social life in every period of history. These rules organize social relationship networks by forming normative systems. Normative structures that produce answers to various social needs can be formed on religious, legal or cultural grounds. Belief systems are structures that have moral answers on theological level and promise to shape the moral dimension of social man through these answers.

The Alevi-Bektashi belief system presents a structure in which the theological structure is completed with philosophical content and this integrity is concretized through institutions aimed at regulating social life. The moral dimension of Alevi-Bektashism is determined by institutional structures aimed at regulating human relations. These structures, which produce answers to what moral attitudes and behaviors are, are built on a collection of systematic propositions. These institutions, which aim to regulate social life in Alevi-Bektashism, are the institutions of “musahiplik” and “düşkünüük”.

In the Alevi-Bektashi belief system, “musahiplik” and “düşkünüük”, which are institutional structures aimed at regulating social life, are traditional systems built on the moral needs of individuals who are part of the same belief universe; their content is formed by formulas of correct attitudes and behaviors. Evaluating the moral values of the Alevi-Bektashi belief system from a philosophical perspective is important in understanding the answers to the value system. From this point of view, in this study, I evaluated the moral obligations of the institutions of “musahiplik” and “düşkünüük” from a conceptual point of view, through the concept of virtue ethics.

2. Methodology

The starting point of this study is the moral knowledge contained in the institutions of “musahiplik” and “düşkünüük”, which aim to shape the Alevi-Bektashi individual and the social structure of which he is a part, in the Alevi-Bektashi belief system. In our study, it is aimed to evaluate these institutions, which have the mission of ensuring the emergence of desired attitudes and behaviors in interpersonal relations by regulating social life with their moral responses, in the context of moral philosophy. In this direction, in the first step, after opening the parenthesis about the concept of ethics, information is given about the institutions of “musahiplik” and “düşkünüük” that shape the moral norms in the Alevi-Bektashi belief system. After the necessary theoretical groundwork is established, the moral propositions of the institutions of “musahiplik” and “düşkünüük” are evaluated in the context of the concept of virtue ethics.

This study, built on a conceptual basis, has the characteristic of being theoretical. In our study, the literature review method was used and scanning and readings were made within the scope of folklore and philosophy. A literature review was conducted on moral philosophy, which is a subheading within the discipline of philosophy. As a result of this literature review, information about the concepts of morality, ethics and virtue ethics is included. In the next step of the study, a literature review was conducted in the field of Alevism-Bektashism

research under the title of folklore discipline, and information obtained about the institutions aimed at regulating social life in the Alevi-Bektashi belief system was included. In the next step of the study, these institutions were evaluated in terms of moral philosophy and it was discussed whether their contents were built on a moral mechanism.

3. Results and conclusions

In our study, the moral contents of the institutions of “musahiplik” and “düşkünüklük” which were constructed to regulate social life in the Alevi-Bektashi belief system, were evaluated from a philosophical perspective and within the framework of the concept of virtue ethics. As a result of this evaluation, it has been determined that the systematic propositions contained in the institutions of “musahiplik” and “düşkünüklük”, which have a functional dimension aimed at regulating social life in the Alevi-Bektashi belief, are designed to ensure that the Alevi-Bektashi individual leads a virtuous life in accordance with the rules and requirements of the path. The moral knowledge contained in the institutions of “musahiplik” and “düşkünüklük”, which aim to shape the Alevi-Bektashi individual and the social structure of which he is a part, also contains answers to how and in what way the moral values systematic of the universe of belief in question is shaped.

In our study, after opening the parenthesis about the concept of ethics, which is a problem belonging to the discipline of philosophy, information is given about the institutions of companionship and indulgence, which shape the moral norms in the Alevi-Bektashi belief system. After the necessary theoretical infrastructure is established, when the moral propositions of the institutions of “musahiplik” and “düşkünüklük” are evaluated in the context of the concept of virtue ethics, it can be said that compliance with the moral sanctions of these institutions ensures the emergence of desired attitudes and behaviors at individual and social levels. In this way, the Alevi-Bektashi individual is provided with virtues such as honesty, generosity, reliability, determination, being moderate and balanced, being fair, and being honorable. In this way, the individual demonstrates the characteristic of being a moral subject by aspiring to lead a virtuous life.

As a result of the study, it was determined that the Alevi-Bektashi belief system, like other belief systems, produces formulas for organizing interpersonal relationships, in addition to theological answers and indications. The duties and responsibilities of the aspirants towards the path they have embarked on necessitate living a life in accordance with the moral codes of the universe of belief in question. In the context of the Alevi-Bektashi belief system, it has been concluded that the institutions of “musahiplik” and “düşkünüklük”, which can be considered as social contracts, are systematic structures that regulate social life and interpersonal relations through moral norms and sanctions.

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, tarihin her döneminde bir arada yaşamayı mümkün kılan, toplumsal hayatı düzenlemeyi vadeden kuralların varlığına gereksinim duymuştur. Bu gereksinim, normatif yapıların varlığına kaynaklık etmiştir. Normatif sistemler, toplumsal ilişki

ağlarını organize etmeye yönelik kaideleri içerir. Çeşitli toplumsal ihtiyaçlara ilişkin cevaplar üreten normatif yapılar; dinî, hukuki yahut kültürel zeminlerde biçimlenebilir. Düzenleyicilik misyonu olan bu yapılar, formel ya da informel biçim ve içeriklerde olabilmektedir. Sosyal hayatı düzenleyen, insanlar arasındaki ilişkilerin kurallı bir zemine taşınmasını sağlayan normatif yapılar arasında ahlak yasaları da yer alır.

İnanç sistemleri, teolojik yanıt ve işaretlemelerinin yanında insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi noktasında da formüller üreten yapılardır. Ahlak kavramının içeriğini tayin eden bu formüller, kültür ve inanç dairelerine göre farklılıklar gösterebilir. Ahlaki cevaplar, inanç sistemlerinin mutlak yanıtları arasındadır. Alevi-Bektaşî inanç sistemi de teolojik yapının felsefi içerikle tamamlandığı ve bu bütünlüğün sosyal hayatı düzenlemeye dönük kurumlar üzerinden somutlaştırıldığı bir yapı arz eder. Alevi-Bektaşîliğin ahlaki boyutu, insan ilişkilerini düzenlemeye yönelik kurumsal yapılar tarafından tayin edilir. Ahlaklı tutum ve davranışın ne olduğu konusunda yanıtlar üreten bu yapılar, sistematik önermelerin toplamı üzerine inşa edilmiştir. Alevi-Bektaşîlikte sosyal hayatı tanzim etmeye dönük bu kurumlar, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır.

Ahlak; iyi, doğru ve istendik tutum ve davranışların ne olduğunun ya da ne olmadığıнын bilgisini içeren, evrensel bir temele dayansa da inanç ve kültür dairelerine göre farklılıklar arz eden kaideler bütününe tekabül eder. Etik ise ahlakın ve ahlaklı olanın ne olduğu sorusuna yanıt arayan felsefe disiplini. Herhangi bir yapının etik çerçevesi, o yapının önerdiği ahlak kurallarının tamamından müteşekkildir. Alevi-Bektaşî inancında da sosyal hayatı düzenlemeye dönük kurumsal yapılar olan musahiplik ve düşkünlük, aynı inanç evreninin parçası olan bireylerin ahlaki gereksinimleri üzerine inşa edilmiş, içeriği doğru tutum ve davranış formülleriyle oluşturulmuş geleneksel sistemlerdir. Musahiplik ve düşkünlük kurumlarının ahlaklı tutum ve davranışların ne olduğu konusunda verdiği sistemli yanıtlar, söz konusu kurumların etik çerçevelerini belirler.

Bu çalışmanın hareket noktası, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde Alevi-Bektaşî bireye ve onun bir parçası olduğu sosyal yapıya biçim vermeyi amaçlayan musahiplik ve düşkünlük kurumlarının içerdiği ahlak bilgisidir. Çalışmamızda; ahlaki yanıtlarıyla sosyal hayatı düzenleme, insanlar arası ilişkilerde istendik tutum ve davranışların ortaya çıkmasını sağlama gibi misyonları olan bu kurumların ahlak felsefesi bağlamında değerlendirilerek etik çerçevelerinin çizilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk adımda, etik kavramı hakkında parantez açıldıktan sonra Alevi-Bektaşî inanç sisteminde ahlak normlarını biçimlendiren musahiplik ve düşkünlük kurumları hakkında bilgi verilmiştir. Gerekli teorik zeminin inşa edilmesinin ardından musahiplik ve düşkünlük kurumlarının ahlaka ilişkin önermelerinin erdem etiği kavramı bağlamında okuması gerçekleştirilmiştir.

1. Ahlak, etik ve erdem etiği kavramları

Bir arada yaşayan insanlar; eylemlerini, başkalarını gözeten bir ilgi ve kaygıya bağlı olarak “iyi”, “kötü”, “doğru”, “yanlış” gibi sözcükler aracılığıyla değerlendirme yaparak yönlendirirler. Bu değerlendirmeler her insan topluluğunda bulabileceğimiz birtakım duygusal kökenli eğilimler, yerleşik düşünceler, töreler, inançlar, gelenekler gibi insanların ne

yapmaları gerektiği, ne yapmaya izinli oldukları veya izinli olmadıkları hakkında buyurucu nitelikte olan kurumlar açısından ve bunlara dayandırılarak yapılagelmektedir. Her insan topluluğu; bu yolla biçimlenmiş değer, buyruk, norm ve yasakların meydana getirdiği görünmez bir ağ içerisinde yaşar ve herkes daha doğar doğmaz bu ağa dâhil olur. Tek kişinin yahut bir insan topluluğunun “Belirli bir tarihsel dönemde belli türden eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, görenek vd ve bunlarda içerilmiş olan değer, buyruk, norm ve yasaklara göre düzenlenmiş ve bu haliyle gelenekselleşmiş, yerleşmiş, yaşama biçimine ahlâk (moral) denir” (Özlem, 2004: 15-16). Ahlak; insanların davranışlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla oluşturulmuş eylem kuralları, normlar silsilesi ve değerler sistemini içerir. Bir toplumda kısmen doğal bir biçimde oluşmuş, kısmen uzlaşım ile belirlenmiş ve genellikle de gelenek yoluyla aktarılmış kural ve normlardan oluşan bir yapı olan ahlak, ilgili toplumda düzeni tesis eder ve o toplumun yaşama pratiğini, hayata ve dünyaya bakış tarzını, değerler sistemini meydana getirir (Cevizci, 2015: 13). Ahlak yasalarının içeriği; inanç daireleri, kültür evrenleri, politik ve hukuki yapılar, içerisinde bulunulan tarihsel dönemin gereklilikleri gibi çok sayıda parametre tarafından tayin edilir.

Etik, temelde felsefe alanını ilgilendiren bir başlık olmakla birlikte, sosyal bir varlık olan insanın ahlaki boyutuyla ilgileniyor olması dolayısıyla çok sayıda sosyal bilim disiplininin de araştırma alanına giren bir kavramdır. Fransızca bir kelime olan etik; Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Güncel Türkçe Sözlük* içerisinde “ahlak bilimi”; “çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması ve kaçınması gereken davranışlar bütünü”; “ahlaki” şeklinde tanımlanmıştır (URL 1). Etik; felsefenin ahlaklılıkla, ahlaki değerlerle ilgili olan disiplinine karşılık gelir. Ahlaklı olmak, en genel şekliyle, iyi ve doğru yaşamak olarak tarif edilebilir. Değere dayalı olma özelliği gösteren ve eylemliliği ihtiva eden ahlaklılığın pratikte karşılığı olmalıdır (Cevizci, 2015: 11). Etik, fiilen ve tarihsel olarak bireysel yahut toplumsal düzeyde yaşanan bir şey olan ahlak fenomenini ele alan, bu konuda ileri sürülmüş görüş ve öğretileri irdeleyip sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan, bunları karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplininin adıdır (Özlem, 2004: 22-23). Tanımlar ışığında değerlendirildiğinde etiğin felsefe disiplini açısından ahlakın ve ahlaklı davranışın ne olduğu sorusuna yanıt aradığı ifade edilebilir.

“Erdem” sözcüğü; *Güncel Türkçe Sözlük* içerisinde “ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; fazilet” ve “insanın ruhsal olgunluğu” şeklinde tanımlanmıştır (URL 1). Dinler üstü bir kavram olan erdem bütünü düşünce akımlarının ve teolojik yapıların insana kazandırmaya çalıştığı ilk haslet olduğu ifade edilebilir. Erdem, insanın tinsel ve ruhsal yetkinliğini ifade eden bir mefhumdur. Tinsel ve ruhsal yetkinlik, bireyin iç ve dış dünyasının uyum içerisinde olmasıdır (Çelepi, 2016: 71). Buradan hareketle erdemli bir bireyin iç ve dış dünyası arasındaki armoninin kaynaklık ettiği manevi yetkinliğe sahip olduğu ifade edilebilir.

Erdem etiği, karakterde ahlaki niteliklerin mevcudiyetiyle bu niteliklerin tutum ve davranışlar vasıtasıyla ortaya çıkartılmasını mesele edinen etik türüdür. Erdem etiği, ahlaklılıkta, normatif etik üst başlığı altında ele alınan deontolojik etik ve teleolojik etikten farklı bir noktaya dikkat çeker. Deontolojik etik, ödev, yükümlülük yahut ilkelere vurgu yapıp evrensel

ahlak yasası veya koşulsuz buyruklar üzerinden ortaya konan ödeve uygunluğa; teleolojik etik ise iyi veya faydalı sonuçlar üretmenin önemine vurgu yaparken erdem etiği, bu iki teoriden farklı olarak ahlaki hayatın belirleyici unsurları olarak failin karakterine ve erdeme vurgu yapar (Kollar, 2005: 1563'ten akt. Cevizci, 2015: 134). Erdem etiğinin biri klasik, diğeri modern olmak üzere iki versiyonundan söz edilebilir. Klasik erdem etiği, aralarında hoca-öğrenci ilişkisi bulunan Sokrates, Platon ve Aristoteles adlı üç filozofun bulunduğu Yunan düşüncesi geleneği tarafından yaratılmış olup, söz konusu klasik etiğin doruk noktasını Aristoteles'in "erdem etiği" meydana getirir (Cevizci, 2015: 137). Sokrates ve Platon tarafından temeli atılan erdem etiği kavramsallaştırmasının içerik bilgisi, Aristoteles tarafından sistematize edilir.

Antik felsefenin baş aktörleri arasında yer alan Aristoteles'in yüzyılların ötesinden miras bıraktığı etik öğretileri, bugün hâlâ geçerliğini korumakta, kendi döneminin toplumlarına olduğu gibi, günümüz toplumlarında da insanın ahlaki problemlerine ışık tutmaktadır (Tekelek, 2007: 92). Hangi karakter özelliklerine erdem denilebileceği konusunda, Aristoteles'in erdem etiği görüşünden hareket eden erdem etikçileri tarafından Aristoteles'in *Retorik*, *Eudamos'a Etik* ve *Nikomakhos'a Etik* başlıklı yapıtlarında işaret edilen adalet, cesaret, ölçülülük, yüce gönüllülük, kendini beğenmişlik, cömertlik, nezaket, onur, saygı, dürüstlük, samimiyet, dostluk, sakinlik gibi özellikler sıralanır (Kart, 2006: 12).

Aristoteles tarafından formüle edilen "erdem etiği" kavramı, en yüksek iyiyi temel problem olarak kabul eden etik tipleri arasında, mutlulukçu etik türü olarak yer alır (Özlem, 2004: 41). Aristoteles, tıpkı Sokrates ve Platon gibi, insanların nihai ve doğal amaçlarının kendinden hoşnutluk/mutluluk, yani "eudaimonia" olduğunu ileri sürer. Buradan hareketle mutluluğu, akla uygun erdemli faaliyetlerin belirlediği bir hayat olarak belirler. Aristoteles'in öğütlediği faaliyetler; erdemi dışı vuran, somutlaştıran mezihmetler ve etkinlik türleridir. Aristoteles'e göre bu erdemlerin başında cesaret, basiret, ölçülülük, adalet, dürüstlük, cömertlik ve dostluk yer alır. İnsan ruhunun akıllı parçasının teorik ve pratik iki ayrı boyuttan oluştuğunu ifade eden Aristoteles, insanın kendi gerçek fonksiyonunu en iyi biçimde gerçekleştirmesini mümkün kılan erdemleri "fikrî erdemler" ve "ahlaki erdemler" şeklinde iki ayrı kategoriye ayırır (Cevizci, 2017: 132-135). Fikrî erdemler; mental faaliyetlere yoğunlaşmayı içeren felsefe, bilim ve sanatla uğraşan yüce ruhların taşıdığı yaratıcılık merkezli erdemlerdir. Ahlaki erdemler ise insanın arzu, istek ve iştahla belirlenen akıl dışı parçasını yahut hayvansal düzeyini kontrol altına alması için gerekli olan erdemlerdir. Diğer varlıklardan "sorumlu varlık" olma özelliğiyle ayrılan insan varlığı, istek ve arzularını şekillendirmek, kendine belli amaçlar koymak, belirli düşünce tarzları geliştirerek birtakım kararlar almak suretiyle ahlaki bir özne olarak potansiyel güçlerini yaşama geçirmiş ve erdemli bir karakter inşa etmiş olur. Bu noktada, erdemler geliştirmenin, erdemli olmanın insanın nihai ve en yüksek amacına da hizmet ettiği ifade edilebilir (Özlem, 2004: 53, 54). Bu çalışmada kategorik bir işaretleme olarak yararlanılacak erdemler, "ahlaki erdemler"dir. Ahlaki erdemler; sosyal bir varlık olan insanın parçası olduğu kültürel yapıya ya da inanç evrenine uygun bir üst benlik inşası gerçekleştirerek ahlaki bir varlık olarak donanmasını sağlayan ve "Nasıl yaşanmalı?" sorusuna yanıt veren önermeler toplamıdır.

2. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik kurumlar

Alevi-Bektaşî inanç sistemi, teolojik boyutun felsefi ve kültürel boyut ile toplumsal yaşamı düzenlemeye dönük kurumların oluşturduğu sosyal boyut tarafından tamamlandığı bir yapı arz eder. Alevi-Bektaşîlikte sosyal hayatın düzenlenmesiyle ilgili çözüm üretme ihtiyacı, toplumsal kurumların varlık sebebi olmuştur. Alevi-Bektaşî inancına bağlı olan bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemeye ve denetlemeye dönük olan bu kurumlar, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır. Kaideleri geleneksel yapı bağlamında tayin edilen bu kurumlar, teolojik boyutun sosyal hayata dönük pratik uygulamalarını içermektedir. Musahiplik ve düşkünlük kurumları, etik başlığı altındaki sorulara yönelik ürettiği yanıtlarla Alevi-Bektaşî inanç evreninin ahlaki içeriğini de sistematize etmektedir.

Alevi-Bektaşî inancında kültürel belleğin koruyucusu ve aktarıcısı olarak ritüel merkezli görev üstlenmiş geleneksel ve kurumsal yapılar karşımıza çıkmakta olup musahiplik ve düşkünlük kurumları da kültürel belleğin alanına giren bilgi birikimini koruyup aktaran bu kurumlar arasında yer almaktadır (Akın, 2019: 95). Alevi-Bektaşî inancında sosyal hayatı düzenlemeye dönük kurumlar arasında yer alan musahipliğin anlamına ilişkin *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde: "Tarikat arkadaşı, yoldaş, birlikte nasip alan canlar, tarikata yeni giren müride yol gösteren ve erkân öğreten tecrübeli ve kıdemli mürit" (Uludağ, 2012: 256) ifadeleri yer alır. Musahiplik, tarafların kendi istekleriyle verdikleri ikrarlarıyla mümkün olan ve kişinin hayatında yalnızca bir kere katılım sağlayabileceği sosyal bir dayanışma kurumudur. Sosyal, iktisadi ve ahlaki çok sayıda kuralı barındıran musahiplik, Alevi-Bektaşî inancının temel kurumları arasında yer alır ve iki talibin yolun gerekliliklerini yerine getireceğine ilişkin söz birliğine dayanır.

Musahiplik, kişilerin musahip kurbanı cemi ritüelinde, inanç önderinin huzurunda görgülerinin yapılmasıyla ikrar vererek hayatlarının sonuna dek bu ikrara bağlı kalacaklarına, birlik beraberlik içerisinde yaşayarak birbirlerine yardım edeceklerine dair verdikleri söz ile kurulur ve tarafların birbirlerine karşı, maddî-manevî yükümlülüklerini içerir (Erdem Kük, 2023: 73). Alevi-Bektaşî inanç sisteminin temel erkânameleri niteliğinde olan *Buyruk* nüshalarında, musahiplik kavramına geniş yer verildiği görülmektedir. İmam Cafer-i Sadık Buyruğu'nda inanç önderinin önünde kardeş olanların, Kırklar katında Kırklar ile kardeş olduğu ifade edilerek dahil olunan kurumun önem ve ağırlığına vurgu yapılır (Küpelî, 2017: 119).

Musahiplik kurumunun ritüelleri oluşturulurken dede, musahip adayları ve ocak üyeleri arasındaki sosyal ilişkilerin sonucunda gelişen bir gerçeklik ortaya konulmuş olur ve bu gerçeklik; üzerinde şekillenen inanç, değer, ritüel gibi unsurlarla sosyal bir örgütlenme biçimini oluşturur. Söz konusu sosyal örgütlenmenin varlığını koruyabilmesi, grup üyelerinde aidiyet ve kimlik hissi uyandırabilmesi, üyeler ve otorite arasındaki ilişkiden doğan gerçekliğin bir ifadesi olan geleneksel bilginin bellekte korunması ve aktarılmasına bağlıdır (Akın, 2018: 18).

Alevi-Bektaşî inanç sisteminde toplumsal hayatı düzenleme işlevi gören diğer bir kurum da düşkünlük kurumudur. Düşkünlük, topluluk içinde kişi ya da kişilerce yol ve yolun ilkelere göz ardı edilerek Alevi-Bektaşî ahlak anlayışının ve geleneksel yapısının hoş görmeyip yasakladığı şeylerin yapılması durumunda uygulanan bir suçluluk ve yaptırım durumudur (Gökbel, 2019: 245). Alevi-Bektaşî inanç evreni bağlamında suç, kabahat ve adalet kav-

ramlarının “ne”liği üzerine yanıtları olan, bir tür yargı sistemi niteliği taşıyan düşkünlük kurumuyla insanlar arasındaki ilişkilerin tanzim edilmesi suretiyle toplum hayatına biçim verilmesi amaçlanır.

Düşkünlük yüzyıllardır resmîyetle bağı sınırlı, içe kapalı bir topluluk olan Alevi-Bektaşiler arasında norm sistemi olarak hizmet etmiş bir kontrol kurumudur. Alevi-Bektaşilikte geleneksel sosyal düzenin korunması, “yol”a uygun davranmaktan geçer. Düşkünlük kurumu, “yol”un sürekliliğini sağlayan yaptırımları bünyesinde barındırmaktadır ve bu kurum vasıtasıyla, “yol”a aykırı görülen büyük küçük her türlü suç, inanç önderi olan dedenin kararı doğrultusunda toplum huzurunda çözülmektedir (Yaman, 2009: 203). Alevi-Bektaşi inancında hukuk düzeni, düşkünlük kurumu vasıtasıyla sağlanır. Düşkün olmak; cem ritüeline katılmaya, meydana girmeye engeldir. İkrar vererek yola giren talip, tövbe ederek o güne dek işlediği bütün suçlardan arınır. Girdiği yolda, yolun öğütlediklerine uygun davranmazsa, ikrarından, andından dönmüş sayılır. Yoldan sapanlara, yolun dışına çıkanlara ceza kesilir ve kimse onunla görüşmez, iletişime geçmez, alışveriş etmez (Noyan, 1995: 216).

3. Musahiplik kurumunun etik çerçevesi

Musahiplik, Alevi-Bektaşi inancında yol kardeşliği bağına verilen isimdir. İnanç sisteminin merkezindeki kurumlar arasında yer alan musahiplik kurumunun içeriği, sosyal yaşamı düzenlemeye dönük kaideleri barındırması bakımından ahlak yasasına ilişkin cevaplarla donatılmıştır. Musahiplik akdinin verilmesinden musahiplerin karşılıklı yükümlülüklerine dek kurumsal yapının odağında ahlaki önermeler olduğu görülmektedir. Gelenek içerisinde musahipliğin çerçevesini çizen kaidelerin ahlaki boyutu, söz konusu yapının ahlak felsefesi açısından tartışımını gerekli kılmaktadır.

Musahip olma yükümlülüğü, Alevi-Bektaşi inanç sisteminin temel erkânname kitabı *Buyruk*'a göre temel yükümlülükler arasında yer alır. Musahip tutularak gelinen Tarikat kapısından Marifet kapısına geçiş için Şeriat ve Tarikat kapılarının yaptırımları bilinçle kavranmış olmalıdır. Zira Marifet kapısı, aklın kutsandığı bilgelik kapısıdır. Yola devam etmek için musahiplik kurumunun gerekliklerini yerine getirmek şarttır. Kişi, ancak bilinçli bir kavrayış sayesinde iç disiplin tutarlığı kazanır (Bozkurt, 2015:79). Zihinle irade arasındaki ahenk, ölçülülük, cömertlik, soyluluk, samimiyet ve nezaket gibi etik erdemlerle kurulur (Weber, 1998: 86). Musahiplik kurumunun ahlaki önermeleri de erdemli bir hayat sürdürmeyi öğütler niteliktedir. Bilinçli bir kavrayışla yola giren kişi, zihinle irade arasındaki dengeyi kurma noktasında karakterini donattığı erdemlerden yardım alır.

Aristoteles'e göre etkinlik hâlinde olan yaşam, ruhun akla uygun olduğu bir yaşamdır. Ruhun akla uygunluğu, erdem fikriyle mümkün olur. Erdemli bir yaşam, her şeyi iyi ve güzel bir biçimde yapmaktan, eylemekten geçer. İnsan için iyi olan, ruhun erdeme uygun etkinliğidir ve bu etkinlik yaşam boyu sürdürülmelidir (Aristoteles, 1997: 11). Geleneksel Alevilikte, “sırr”a vakıf olabilmek, Alevi anne-babadan doğmuş bireyin musahip kurbanı cemi ritüeli ile musahip tutmasıyla mümkündür ve kişi ancak bu yolla inanç zümresi tarafından inanç halkasına kabul edilir (Ersal, 2011: 1089). Alevi-Bektaşi inancında, Alevi-Bektaşi bir anne-babadan doğan kişinin yola girebilmesi için çeşitli yükümlülükleri yerine getirerek musahip

tutması ve musahip olmanın gerekliklerine uygun hareket etmesi beklenir. Bir ahlaki düzeneğin gerekliklerini yerine getirmeye talip olma durumu, ahlaklı yaşamayı tercih etmeye tekabül eder. Kişi, ikrar verip yola girmekle aynı zamanda yolun öğütlediği ahlaki yükümlülüklerin altına girmeyi de kabul etmiş olur. Sorumlu varlık olarak ahlaki bir fail olmaya gönüllü olmak, bireyin iyi olana ulaşma isteğinin getirisidir.

Musahip kurbanı cemi ritüelinde dedenin musahip olmak üzere huzurda bekleyen canlara yönelik ifadeleri, musahiplik kavlini verebilme ve bu kavle sadık kalabilmenin kişinin kendi öz ahlakı ve karakter yapısıyla ilgili olduğuna yöneliktir. Dede, kurban tığlanıp döşek huzura geldikten sonra darda duran canlara, “Girdiğiniz Hak kapısı, durduğunuz Mansur darı, ne gördünüz, neye ‘Eyvallah!’ dersiniz?” diye sorar. Canlar, “Allah, eyvallah!” diye yanıt verirler. Dede, devam eder: “Göz erenler gözü, nicesiniz? Bu sofuların dostu olan ayıbını söylesin!” Ardından musahiplik adaylarına cem erenlerinden her kim şefaattçi çıkarsa arkadaki bacı gidip onunla niyazlaşır. Daha sonra dede; “Evvel özünüzü arayın, sonra Hakk’ı arayın. Kendi özünüzle nicesiniz?” deyince musahiplik adayı iki çift birbiriyle niyazlaşır. Ritüel, dar gülbankının verilmesiyle devam eder (Bozkurt, 2018: 83-84). Burada dedenin darda duran canlara yönelik sarf ettiği ifadeler; söz konusu kurumsal yapının birtakım erdemleri aşılacağı ve öz denetim odaklı, erdemli bir hayatı öğütlediği yönündeki iddiamızı kanıtlar niteliktedir.

Cevizci, erdem ahlaki bir yetkinliği, iyi ve ahlaklı bir kimsenin temelinde bulunup onun kalitesiyle büyüklüğüne katkı yapan pozitif nitelikleri ya da karakter özelliklerini tanımladığını ifade eder (2015: 136). Bu doğrultudan bakıldığında musahiplik kurumu, sosyal yapının iyi ve ahlaklı bireylerden oluşmasını amaçlayan kurumsal bir yapıdır ve bunu da bireyleri çeşitli erdemlerle donatmak suretiyle gerçekleştirir. Musahiplik erkanında inanç önderi tarafından musahip ilan edilmek için huzurda bulunan canlara verilen öğütler, kurumun ahlaki çerçevesinin özeti niteliğindedir:

Nefsinize uymayın (İsteklerinize boyun eğmeyin).

Yolunuzdan azmayın (Doğru yoldan ayrılmayın).

Malı mala, canı cana katın (Canınızı ve malınızı başkalarıyla paylaşın).

Çiğ lokma yemeyin (Haramdan sakının).

Halınıza haldaş, yolunuza yoldaş olun (Acı ve sevinçte bir olun, birbirinize dayanın) (Melikoff, 1993: 96).

Ritüel bağlamı içerisinde inanç önderi tarafından sıralanan bu ifadelerin her biri, örtük olarak belirli erdemlerin önemine vurgu yapmaktadır. “Nefsinize uymayın.” ifadesiyle ölçülülük ve basiret; “Yolunuzdan azmayın.” ifadesiyle sadakat; “Malı mala, canı cana katın.” ifadesiyle cömertlik ve diğerkâmlık; “Çiğ lokma yemeyin.” ifadesiyle dürüstlük; “Halınıza haldaş, yolunuza yoldaş olun.” ifadesiyle de samimiyet ve dostluk erdemlerine sahip olunması, istedik tutum ve davranışların sıralanması vasıtasıyla öğütlenmiş olur.

Erdeme ve karaktere verilen büyük önem, ahlaki bağlamda esas olarak “olma”nın öne çıkartılması, erdem etiğinin fail merkezli bir etik olduğu anlamına gelir. Erdem etiği, faili veya ahlaki özneyi ve onun moral gelişimini temel alan bir etik anlayış oluşturmada ve onun temele aldığı birey, başkalarından yalıtılmış bir birey olmadığı gibi, başkalarına dönük bir alaka haliyle belirlenen, sosyal ve en yüksek derecede sorumlu kişi olma özelliği gösterir

(Cevizci, 2015: 137). Musahiplik kurumunun açtığı kapı olan Tarikat kapısının makamları arasında da “seçim” yer alır. *Buyruk*’ta ifade edildiği şekilde birey, hayat boyu karşısına çıkan olay ve durumlar karşısında nasıl konumlanacağını kendisi seçer. Yaptığı her seçimde kişinin aynı zamanda kendini seçtiği ve belirlediği ifade edilerek kişinin özünü belirleyen seçimleri olduğu belirtilir. Burada da sözü edilen yine seçme özgürlüğüdür ve ancak seçebilen biri seçim yapabilir (Bozkurt, 2015: 76).

Musahiplik, yardımlaşmayı yücelten bir dayanışma kurumudur. *Buyruk*’ta musahipliğin ekonomik gerekliliklerine ilişkin “Yolkardaşları birbirine paralarını alıp verirken paralarını saymayacaklardır. Biri yoksul düşerse öteki elinden tutacaktır. Birinin işi bozulsa öteki yardıma koşacaktır. Biri anaparasını kaybetse öteki öz parasını onunla bölüşecektir. İnancın ilkelerine göre, kardeşler malı mana canı cana katacaklardır.” (Bozkurt, 2015: 73) ifadeleri yer alır. Bahsi geçen kaidelerin bireye kazandıracağı erdemler, diğerkâmlık ve cömertliktir. Bu sayede birey, bencil bir yaşantı sürdürmek yerine paylaşım odaklı bir hayatı tercih etmiş olur. Dahası, bir tür sosyal dayanışmanın tarafları arasında yer aldığından, deneyimleyebileceği maddi-manevi sıkıntılar karşısında yalnız kalmayacağını bilmenin de bireyin kuruma ve kurum üzerinden de parçası olduğu inanç sistemine olan güven ve uyumunu arttırması da olasıdır.

Erdem etiğinin iyimser bir bakış açısına sahip olmasının erdemi temele almasının en önemli nedeni, insanın yetkinleşebilirliği ilkesini merkeze yerleştirilmesi ve onun gelişip mükemmelleşeceğine olan inancıdır. Erdem etiğini benimseyenlere göre, erdem, kötülüklerle mücadele edilirken erdemın kötülükten çok daha iyi bir şey olduğunun görülmesi ve buna inanılması suretiyle kazanılır (Cevizci, 2015: 137). Musahiplik kurumu da yükümlülükleri bakımından riayet etmenin kimi zaman failleri zorladığı yaptırımlarla donatılmış durumdadır. Musahiplerin birbirlerini her koşulda ve her bakımdan destekleme zorunluluğu, birbirlerinin eylemlerinden karşılıklı olarak sorumlu tutulmaları, kendi çocuğundan önce musahiplerinin çocuğunu düşünme gerekliliği, kurumun failer açısından zor sayılabilecek yükümlülükleri arasındadır. Fakat bu yükümlülüklere riayet edilmesi hâlinde kişi, erdemli bir karakter özelliği sergileyerek özverili davranmış olur. Yol, öğreticidir. Sorumlu bir özne olmak üzere yola giren birey zamanla erdemli yaşamının önemini kavrayarak parçası olduğu inanç evreninin ahlaki yükümlülüklerini içselleştirir.

Erdem etiğinin karakter ve erdem üzerinde yoğunlaşması, onun eylem yerine “olma”yı ön plana çıkardığı anlamına gelmektedir ve erdem etiğinin savunucuları, buradan hareketle, öncelikle ahlaklı kişilerin hayata geçirmeleri gereken karakter özelliklerini belirler (Cevizci, 2015: 136). Musahip kurbanı cemi ritüelinde, dedenin müstakbel musahiplere verdiği nasihatler, musahiplik kurumunun ahlaki çerçevesini belirler niteliktedir. Şeriat’ten Tarikat’a geçişin sağlayıcısı olan musahiplik kavlinde, dedenin canların önünde darda duran musahip adaylarına sarf ettiği ifadeler arasında şunlar yer alır:

El sefa gelmekliğiniz olsun. Gelmeniz, muhabbet etmeniz Tanrı içindir. Dört can bir can olmak için geldiniz. Ali evladına ikrar verip bağlanmak istersiniz. Hak-Muhammed-Ali mübarek eylesin. Bu yol zordur. Demirden leblebi, ateşten gömlektir. Dar kapısıdır. İyi düşününüz. Bu yola girenlerin dönüşü yoktur. Bir anadan doğan kardeşler ayrıdır ama musahip olanlar ayrılmaz! Musahiplerden biri Hakk’a yürüse bile ikrar ölmez. Şimdi-den iyi düşünün, dönecekseniz ikrar vermeden dönünüz. (Atalay, 2011: 129)

Söz konusu ifadeler, musahipliğin kan bağıyla kurulmayan bir tür kardeşlik hukukundan da fazlası olduğunun göstergesidir. Yükümlülüklerin oldukça fazla olduğunu hatırlatan dede, herkesin bu yola giremeyeceğinden ve dört kapıdan biri olan Tarikat’a varmanın zorluğundan söz ederek şöyle devam eder: “Şeriat bir yasadır. Tarikat dar kapılı bir yoldur. Marifet, bilim öğrenmek, oturup kalkmasını bilmektir. Hakikat doğrudur, turab olmaktır. Bunları bildiniz mi?” (Atalay, 2011:129). Erdemli kişinin başkalarından en büyük farkı, tek tek şeylerde doğ-ruyu görmesidir. İyi olan bir şeyi yapmak gibi, kötü olan bir şeyi yapmamak da elimizdedir. Dolayısıyla erdemli davranmayı seçmek de elimizdedir (Aristoteles, 1997: 49). Yola girmeye duyduğu saygı dolayısıyla kendisine musahip seçen birey; belirli bir inanç ve kültür dokusu içerisinde anlamlı ve önemli bir kurumsal yapının kurucusu ve kaidelerini yerine getiren, ey-leyen faili olması dolayısıyla da geleneğin koruyucusu, sürdürücüsü konumundadır. Bireyin bu konuma kabul görmesi ve konumunu muhafaza etmesi, musahiplik kurumuna uyumun sahip olunmasını şart koştuğu temel erdemler olan diğerkâmlık, cömertlik, dostluk, dürüstlük gibi özelliklere uygun tutum ve davranışlar sergilemesinden geçer.

4. Düşkünlük kurumunun etik çerçevesi

Alevi geleneğinin yüzyıllar boyunca yaşatmış olduğu düşkünlük kurumu, içeriği önemli ölçüde ahlaki olma özelliği gösteren ve her şeyden önce ahlak anlayış ve ilkelerinin toplum içinde yerleşmesini hedefleyen önemli bir kurumdur. Toplumdaki değerler sistemi ile norm-ların korunması amacıyla gerekli olan yaptırımları ortaya koyan düşkünlük kurumu, sosyal kontrolü ve grup içi denetimi sağlayıp toplumun huzur içerisinde yaşamasını hedefler (Gök-bel, 2019: 245). Düşkünlük kurumu,

Değerler sisteminin, normların korunması için gerekli olan yaptırımları belirlemekte ve bu yaptırımların uygulanışını düzenlemektedir. Etik değerler toplumsal yaşamın içinden çıkar. Toplum onları anlamlandırır ve yüceltir. Bu değerlerin yıpratılması, çiğnen-mesi hoşgörü ile karşılanmaz. Alt kültür grupları, “büyük toplum”a karşı direnebilmek için güçlü hiyerarşi, sağlam norm sistemi oluşturmak zorundadırlar. Aleviler de bu yolu seçmişler, kendilerine özgü, “büyük toplum”un sistemine alternatif olan sistemlerini kurmuşlardır. (Bal, 1997: 64)

Sistemli kaidelerin biçimlendirdiği yapısıyla düşkünlük kurumu; sosyal, sivil ve teoloji kaynaklı bir hukuk sistemidir.

Alevi-Bektaşî inancında ahlakı yüceltmek, yüce bir ruha sahip olmak son derece önemli-dir. Eline, diline, beline sahip olma üzerine kurulu bir ahlak yasasına tabi olan Alevi-Bektaşî-likte “edeb” sözcüğü; “el, dil, bel” sözcüklerinin baş harflerinden oluşur. İkrar edilirken bele bağlanan tığbende üç düğüm atılması, Hak-Muhammed-Ali’yi sembolize ettiği gibi, eline, diline, beline sahip olma gerekliliğine de atıfla gerçekleştirilir. Ahlak anlayışının bu esas üze-rine biçimlendiği Alevi-Bektaşîlerde hiçbir canlılığın incitilmemesi, hayırlı işte olmak, haram yememek, yalan söylememek, namahreme bakmamak, hatır gönül kırmamak esastır. Alevi-Bektaşîlikte gönül eri olmak için, erdemli bir hayat sürdürmek gerektiğine inanılır. (Noyan, 1995: 211-212). Mutluluğun erdemli bir yaşam sürmekle mümkün olduğu iddiasında olan Aristoteles, erdeme aykırı etkinliklerin mutluluk ve huzurdan uzaklaştırdığını ifade eder. Ona

göre doğru bir düzen için erdemli uğraşlarla yaşanmalı, kötü şeyler yapmaktan uzak durulmalıdır (Aristoteles, 1997: 15, 220). Alevi-Bektaşî inancında erdemli bir hayat sürdürmenin sağlayıcısı, yolun öğütlediği kaidelerin dışına çıkmamaktır. Söz konusu kaideler, yola giren talibi yolun şer olarak kodladığı tutum ve davranışları yapmaktan da alıkoyar. Bu sayede birey, mensubu olduğu inanç evreninin ahlak kurallarına uygun, erdemli bir hayat sürdürmüş olur.

Erdem etiği, “Geleneğin rehberliğinden kopuk bir evrenselliğin hiçbir işe yaramayacağı inancıyla, evrensel olana karşı yerel ve tikel, genel olana karşı, özgül, soyut olana karşı cisimlenmiş olanı ve bireye karşı ise cemaatin etik değerlerini öne çıkarır” (Cevizci, 2015: 135). Alevi-Bektaşîlikte cem yalnızca dinsel nitelikli bir toplantı değil aynı zamanda toplumsal ve bireysel bir sorgu ritüelidir. Şeriatı kabul etmeyen Alevi-Bektaşîler için cemler, özellikle Osmanlılar döneminde “halk mahkemeleri” misyonu üstlenmiştir (Korkmaz, 2016: 204). Düşkünlük kurumu; erdem etiğinin işaret ettiği biçimde, geleneğe uygun, yerel ve tikel özellikleri ağır basan, sınırları tayin edilerek somutlaştırılmış, bireyden çok inanç grubunun öncelendiği bir yapıdadır.

Erdemin özelliği, erdeme uygun etkinlikte bulunmaktır. İyiyi meydana getirmeyen karakter, erdemden yoksundur. Erdeme uygun eylem, herkes için iyi olanı içerir (Aristoteles, 1997: 13). Alevi-Bektaşî inanç sisteminde de tek bir kişi için değil herkes için iyi olan amaçlanır. Bedri Noyan, Alevi-Bektaşîlikte düşkünlüğe sebebiyet veren kabahatleri küçük, orta derece ve büyük suçlar olmak üzere üç başlık altında ele alır. Talibin yol içinde olanı, ilgisi olmayanların yanında konuşması, mürşidi ve rehberinden izinsiz iş yapması ve halktan kişiler tarafından söz işitmesi, küçük suçlar olarak kabul edilir. Orta derecede suçlar; kibir, garez, hırsızlık, iftira, şiddet gibi kabahatlerdir. Mürşidinden, rehberinden, musahibinden gizli iş yapmak, musahibinin evine, malına zarar vermek ya da verilmesine engel olmamak, musahibini koruyup kollamamak, yol sırrını açmak, mürşidin gözünden düşmek ise büyük suçlardır (Noyan, 1995: 221). Sıralanan kabahatlerden hareketle düşkünlük kurumunun bireye sahip olmasını öğütlediği erdemlerin başında dürüstlük, samimiyet, ölçülülük, ketumluk, hoşgörü, alçak gönüllülük gibi özelliklerin yer aldığı ifade edilebilir.

Erdemler, insanda doğa vergisi olarak bulunmamaktadır. Edinilebilir ve geliştirilebilir yapıda olan erdemler (Aristoteles, 1997: 23), insana nasıl yaşanması gerektiğinin bilgisini veren önermelerdir. Düşkünlük kurumunun ahlaki gereklilikleri, iyi olana ulaşmak için sosyal yapı içerisinde bireyler tarafından oluşturulmuştur ve doğada mevcut değildir. Uymaya talip olduğu söz konusu ahlaki içerik; bireyi de biçimlendiren, ontolojik yanıtlarını güçlendiren ve bireye geleneğin sürdürücüsü olma onurunu bahşeden bir toplama işaret eder. Düşkünlük kurumunun çerçevesi hukuki yahut politik bir zeminde çizilmediği gibi pratiğe dönük yaptırımlarının dışında bir yaptırımı yoktur; dolayısıyla sivil bir kurumsallığa işaret ettiğinden söz edilebilir. Düşkünlük kurumunun içeriğini oluşturan kaideler, geleneksel yapı içerisinde insan aklı tarafından sosyal yapının sağlıklı işleyişi için formüle edilmiştir ve bireyin kendi özgür iradesiyle uymaya talip olduğu kurallar toplamıdır.

Erdemler yalnızca belirli bir tarzda eylemde bulunmaya değil aynı zamanda belirli bir tarzda da hissetme eğilimlerine işaret eder ve erdemli davranmak, eğilimlere karşı gelmek

değil erdem in gelişmesiyle şekillendirilen eğilimlere uygun davranmaktır. Erdem etiği bağlamında ortak iyi ya da iyilerin gerçekleşmesine katkıda bulunan karakter ve zihin niteliklerini üstünlük olarak görme eğilimi kaçınılmazdır. Belirli nitelikler kümesi, erdemler ve bunlara karşılık gelen kusurlar kümesi de zaaf lar olarak benimsenir. Bu durumda belirli eylem türlerini de düzen için zararlı ya da iyinin ortaya çıkmasına engel olabilecek eylemler olarak tanımlamak gerekecektir. Bu tip eylemler, masum insanları öldürme, hırsızlık, yalancılık ve ihanet olabilir. Bu tip suçları işlemenin karşılığı, topluluktan uzaklaştırma olmak zorundadır (MacIntyre, 2001: 224-227). Erdemsizce davranan bireyin cezalandırılması ve toplumdan dışlanması, inanç sisteminin yaptırım gücünün sarsılmaması ve toplumsal huzurun muhafazası noktasında önemlidir. Aksi hâlde inanç evreninin sistematize ettiği değer mekanizmalarına güven sarsılacak ve öğütlediği yaşam biçiminin içselleştirilmesi mümkün olmayacaktır. İnanç sistemine özgü değerler sistemine uygun olarak hangi erdem in ihlali durumunda hangi cezanın verileceği tayin edilir. Suç ve ceza kavramlarının merkezine erdem etiğinin yerleştirilmesi, söz konusu kavramların evrensel boyutuna yerel tartışmaların eklenmesini gerekli kılar.

Aristoteles'e göre kimi erdemler düşünce erdemleri kimi erdemler ise karakter eylemleridir. Bilgelik, doğru yargılama ve aklı başındalık düşünce erdemleri; cömertlik ve ölçülülük ise karakter erdemleridir. Düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşup gelişmesi dolayısıyla deneyim ve zamanla kazanılır. Karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir (Aristoteles, 1997: 23). Alevi-Bektaşilikte inanç önderi konumundaki dede-baba; bilgelik, doğru yargılama ve aklı başındalık gibi meziyetlerin arandığı bir inançsal statü olması dolayısıyla onun düşünce erdemlerine sahip olması gerekir. Bir tür hukuk sistemi olduğundan söz ettiğimiz düşkünlük kurumunun merkezinde dede-baba yer alır. Yargılama hak ve yetkisine sahip olması dolayısıyla dede-babadan da beklenen erdemli bir hayat sürdürüyor olmasıdır. Adalet mekanizmasına güven duyulabilmesi için inanç önderlerinin de taşıdıkları misyonlara uygun tutum ve davranışlar içerisinde olmaları beklenir.

Sonuç

Alevi-Bektaş i inanç sistemi, diğer inanç sistemleri gibi, teolojik yanıt ve işaretlemelerinin yanında insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi noktasında da formüller üretmektedir. Taliplerin girmiş oldukları yola karşı görev ve sorumlulukları, söz konusu inanç evreninin ahlaki kodlamalarına uygun bir yaşantı sürdürmeyi gerekli kılar. Alevi-Bektaş i inanç sistemi bağlamında toplumsal sözleşmeler olarak değerlendirilebilecek musahiplik ve düşkünlük kurumları; sosyal hayatı ve insanlar arası ilişkileri, ahlaki norm ve yaptırımlar üzerinden düzenleyen sistemli yapılarıdır.

Alevi-Bektaş i bireye ve onun bir parçası olduğu sosyal yapıya biçim vermeyi amaçlayan musahiplik ve düşkünlük kurumlarının içerdiği ahlak bilgisi, söz konusu inanç evreninin ahlaki değerler sistematığının nasıl ve ne şekilde biçimlendiğine ilişkin yanıtları da barındırmaktadır. Çalışmamızda, bu kurumların ahlaki içeriklerinin felsefi tartışımı yapılarak erdem etiği kavramı çerçevesinde okuması gerçekleştirilmiştir. Bu tartışım neticesinde Alevi-Bektaş i inancında sosyal hayatı düzenlemeye dönük işlevsel bir boyut taşıyan musahiplik ve düşkün-

lük kurumlarının içerdiği sistematik önermeler bütününe Alevi-Bektaşî bireyin yolun kaide ve gerekliklerine uygun, erdemli bir hayat sürdürmesine yönelik olarak kurgulandığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, felsefe disiplinine ait bir problem olan etik kavramı hakkında parantez açıldıktan sonra Alevi-Bektaşî inanç sisteminde ahlak normlarını biçimlendiren musahiplik ve düşkünlük kurumları hakkında bilgi verilmiştir. Gerekli teorik zemin inşa edildikten sonra musahiplik ve düşkünlük kurumlarının ahlaka ilişkin önermeleri, erdem etiği kavramı bağlamında değerlendirildiğinde bu kurumların ahlaki yaptırımlarına riayet edilmesinin birey ve toplum düzeyinde istendik tutum ve davranışların ortaya çıkmasını sağlayarak Alevi-Bektaşî bireye; dürüstlük, cömertlik, güvenilirlik, kararlılık, ölçülü ve dengeli olmak, adil olmak, onurlu olmak gibi erdemler kazandırdığı ifade edilebilir. Bu sayede birey, erdemli bir hayat sürdürmeye talip olarak ahlaki bir özne olma özelliği gösterir.

Araştırma ve yayım etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Contribution rates of authors to the article: The article is single-authored.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support statement (Optional): No financial support was received for the study.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akın, B. (2019). Kültürel belleğin uzman taşıyıcıları: Alevi cem zâkirleri. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3, 93-109.
- Akın, E. (2018). Kültürel bellek aktarımında sosyal örgütlenme ve kontrol mekanizması ilişkisi: Musahiplik kurumu örneği. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 18, 295-318.
- Aristoteles (1997). *Nikomakhos'a etik*. (S. Babür, Çev.) Ayraç.
- Atalay, A. A. (2011). *Alevilik (Alevilikte cem, görgü, musahiplik, düşkünlük, semah...)* Can.
- Bal, H. (1997). *Alevi-Bektaşî sosyolojisi*. Ant.
- Bozkurt, F. (Haz.) (2015). *Buyruk -İmam Cafer-i Sadık buyruğu-*. Kaynak.
- Bozkurt, F. (Haz.) (2018). *Buyruk -İmam Cafer-i Sadık buyruğu-*. Salon.
- Cevizci, A. (2015). *Etik -ahlak felsefesi-*. Say.

- Cevizci, A. (2017). *Felsefe tarihi*. Say.
- Çelepi, M. S. (2016). Anadolu’da toplumsal kimliğin inşası ve Dede Korkut boylarındaki bireyin tekâmülü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 65-89.
- Erdem Kük, D. G. (2023). *Alevi-Bektaşî gülbankları*. Paradigma.
- Ersal, M. (2011). Alevi inanç sistemindeki ritüelik özel terimler: Musahiplik. *Turkish Studies*, 6 (1), 1087-1110.
- Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî terimleri sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kart, B. (2006). Deontolojist ve teleolojist kuramlar ikileminde “erdem etiği” [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- Kollar, N.R. (2005). Virtue Ethic. *Ethics* (J.K. Roth, Ed.) Salem Press.
- Korkmaz, E. (2016). *Alevilik ve Bektaşîlik terimleri sözlüğü*. Anahtar Kitaplar.
- Küpelî, M. (Haz.) (2017). *Buyruk -İmam Cafer-i Sadık buyruğu- (Gözden geçirilmiş ekler bölümü ilaveli)*. Barış.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur idik uyardılar: Alevilik, Bektaşîlik araştırmaları* (T. Alptekin, Çev.) Cem.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem peşinde -ahlâk teorisi üzerine bir çalışma-* (M. Özcan, Çev.) Ayrıntı.
- Noyan, B. (1995). *Bektaşîlik Alevilik nedir?*. Ant/Can.
- Özlem, D. (2004). *Etik- Ahlak felsefesi*. İnkılap.
- Tekerek, İ. (2007). Aristoteles’te Etik. *Kayıt: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 8, 91-105.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabcacı.
- Yaman, A. (2009). Alevilikte toplumsal kontrol kurumu: Düşkünlük. *Geçmişten günümüze Alevî-Bektaşî kültürü*. (A. Y. Ocak, Ed.) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, Çev.) Sosyal.

Elektronik kaynakça

URL 1: *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 08.11.2023).

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).